

De kunst van het onderwijzen

*De veelbelovende toekomst
van het literatuuronderwijs in
zeven axioma's*

Theo Witte

In welke tijd leven we?

- *'Die boekenlijst is misdadig: Fuck de canon'*
- *'Waarom gedwongen Reve, Mulisch en Hermans doorploegen? Wat heb je daaraan?'*
- *'Hoezo verplicht drie boeken van voor 1880 lezen, wie zit daar in 2016 op te wachten?'*
- *'Afschaffen, die literatuurlijst'*
- *'Hermans' zure Mandarijnen moeten op elke boekenlijst'*
- *'Bij literatuur is een beetje dwang geoorloofd.'*

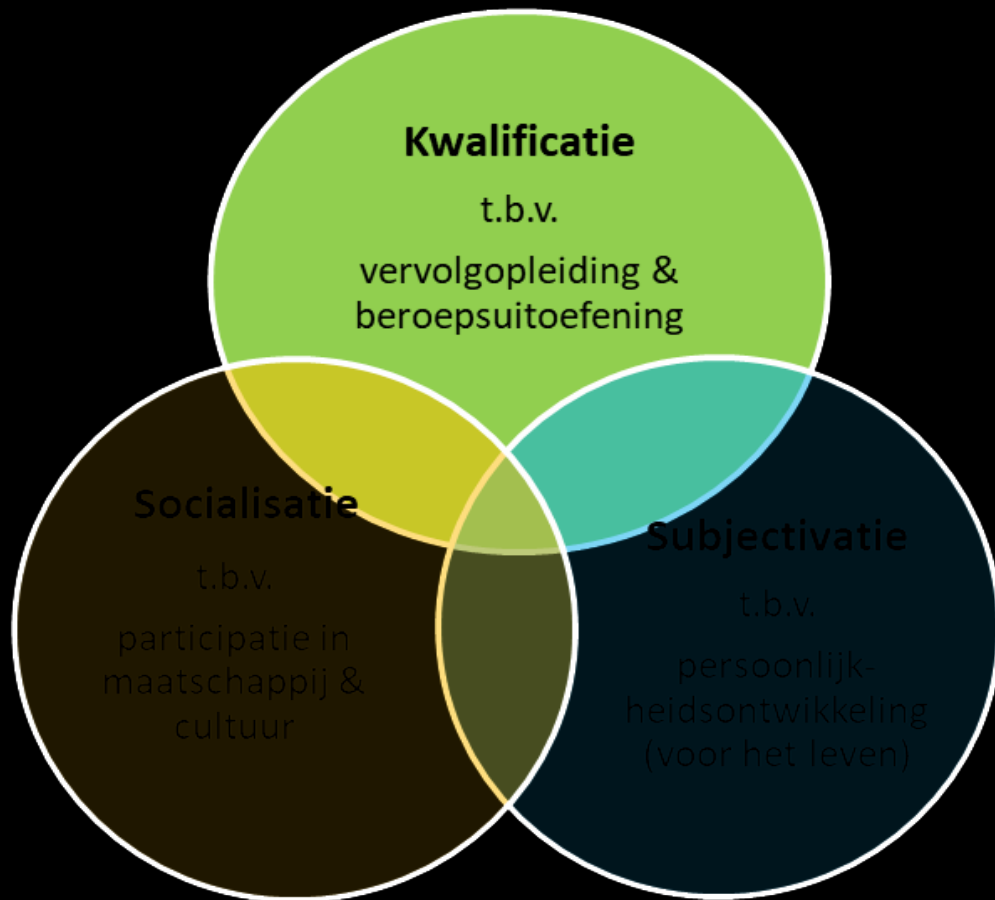
Lezen en literatuur verliezen terrein

- De ontleding in Nederland neemt toe (CBS): in 2006 las 35% van de jongeren nooit een boek, in 2016 was dit gestegen naar 47%.
- In het onderwijs: steeds meer aandacht voor taalvaardigheid (vooral tekst met vragen), steeds minder voor literatuur: literatuur bepaalt gemiddeld 10% van het eindcijfer (was 25 jaar geleden ca 30%); leesvaardigheid bepaalt 60% van het eindcijfer (was 25%).
- Laaggeletterdheid neemt toe (PISA-rapport 2015): in Nederland bijna 18% van de 15-jarige leerlingen (ca 50% van de populatie in het beroepsonderwijs).

Wat is nodig
om het tij te
keren?

‘We leren niet voor school,
maar voor het leven’

Functies en doelen van het onderwijs

Kwalificerende functie: onderwijs tbv de kwalificatie voor beroepen en vervolgopleidingen

Socialiserende functie: onderwijs om te kunnen participeren in de maatschappij en cultuur

Persoonsvormende functie (subjectvering): onderwijs om een persoon te worden, om samen te kunnen leven met anderen en een kritische burger te worden

Gert Biesta

Bij welke algemene functies van het onderwijs sluit de leeservaring van Ibrahim aan?

Kwalificerende functie: onderwijs tbv de kwalificatie voor beroepen en vervolgoopleidingen

Socialiserende functie: onderwijs om te kunnen participeren in de maatschappij en cultuur

Persoonsvormende functie (subjectvering): onderwijs om een persoon te worden, om samen te kunnen leven met anderen en een kritische burger te worden

Functies en doelen van het literatuuronderwijs

Alles van waarde ...

Als we het literatuuronderwijs niet krachtig legitimeren, dan kan het zich niet goed weren in de volle agenda van het onderwijs.

Persoonsvormend (subjectiverend)

- Algemene ontwikkeling: de eigen horizon verbreden, vanuit meerdere perspectieven nieuwe en andere ‘werelden’ en mensen leren kennen, ook in andere situaties, tijden en culturen (intercultureel en historisch besef).
- Ontwikkeling eigen identiteit: identificatie met personages en situaties (spiegelen, troost vinden), zelfkennis opdoen en soms ook zelfhulp vinden (‘bibliotherapie’).
- Morele ontwikkeling: persoonlijke visie ontwikkelen over morele kwesties (goed, kwaad, schuld, vriendschap, verraad, verantwoordelijkheid, etc.) – literatuur als ‘moreel laboratorium’.
- Ontwikkeling empathisch vermogen: leren om zich in anderen te verplaatsen en vanuit meerdere perspectieven naar situaties en gebeurtenissen te kijken.
- Ontspanning: meegesleept worden door spanning en drama, ondergedompeld worden in fictieve wereld, etc.
- Ontwikkeling literaire smaak: oog ontwikkelen voor kwaliteit en schoonheid, versterken van het onderscheidingsvermogen.

Socialiserend

- Literair: vertrouwd raken met en kunnen participeren in de boekenwereld en literaire wereld, dus ook kennis van literaire genres, begrippen en theorie.
- Cultureel: kennis van cultuur- en literatuurgeschiedenis, kennismaken met het literair-cultureel erfgoed.
- Sociaal-maatschappelijk: via literatuur deelnemen aan het debat over sociaal-maatschappelijke en politieke kwesties.
- Creëren, expressie: verhalen en gedichten leren schrijven.

Kwalificerend

- Het lezen van boeken is een zeer effectieve manier voor de ontwikkeling van vocabulaire, tekstbegrip, spelling (woordbeeld), leessnelheid en stijlgevoel.
- Het lezen van fictie en literatuur activeert de verbeelding (noodzakelijk voor de taalontwikkeling).
- Het lezen en verwerken van fictie en literatuur bevordert de reflectie over de leeservaringen en bevindingen van de leerlingen en stimuleert dus een onderzoekende houding (hogere denkvaardigheden).
- Leerlingen leren hun ervaringen, bevindingen en opvattingen schriftelijk en mondeling uit te drukken, alleen en in dialoog met anderen.
- Leerlingen leren zich te concentreren op een lange tekst.

De kunst van het onderwijzen

De veelbelovende toekomst van het literatuuronderwijs in zeven axioma's

didactiek (de (v); g.mv.) [*Fr. didactique* < *Gr. didaktikos* (geleerd)] **1** de kunst van het onderwijzen **2** dat deel van de opvoedkunde waarin de overdracht van kennis en vaardigheden (m.betr.t een bep. vak) behandeld wordt: *de didactiek van de natuurkunde* **3** lerende richting in de dichtkunst.

Motivatie = waarde x haalbaarheid

(1) Leerlingen ervaren zelf dat boeken, literatuur en literatuuronderwijs waarde hebben

(2) Leerlingen hebben of krijgen er vertrouwen in dat de doelen van het literatuuronderwijs voor hen haalbaar zijn

Axioma 1

Goed
literatuuronderwijs
vereist kennis van en
passie voor het vak

Didy Pijpker – leraar van het jaar 2017

Kies iets van je vak waar je enthousiast over bent,
doe daar in je klassen elke week iets mee,
maar hou het kort (5 à 10 minuten)
en vooral, hou vol!

Gedicht van de week

- De docent kiest elke week een gedicht, draagt het voor en bespreekt het met de klas (5 à 10 minuten). Het gedicht blijft de hele week op het bord staan.
- Na 20 weken bundelt de docent de gedichten en plant één poëzieles
 - de leerlingen stellen thuis allemaal een gemotiveerde top-3 samen,
 - dragen in de les (vrijwillig) hun favoriete gedicht voor en lichten hun keuze toe;
 - de klas wordt verdeeld in 5 of 6 jury's die alle gedichten beoordelen à la het Eurovisie songfestival
 - na het tellen van de stemmen heeft elke klas haar eigen top-10

Gedicht van de week

- De docent kiest elke week een gedicht, draagt het voor en bespreekt het met de klas (5 à 10 minuten). Het gedicht blijft de hele week op het bord staan.
- Na 20 weken bundelt de docent de gedichten en plant één poëzieles
 - de leerlingen stellen thuis allemaal een gemotiveerde top-3 samen,
 - dragen in de les (vrijwillig) hun favoriete gedicht voor en lichten hun keuze toe;
 - de klas wordt verdeeld in 5 of 6 jury's die alle gedichten beoordelen à la het Eurovisie songfestival
 - na het tellen van de stemmen heeft elke klas haar eigen top-10

Axioma 2

Goed literatuuronderwijs
vereist passie voor het
leren van de leerlingen

Goed literatuuronderwijs vereist passie voor het leren van de leerlingen

De meester moet niet dalen
maar de leerling moet
klimmen!

De meester moet
de leerlingen
helpen klimmen!

Houd een korte presentatie waarin je een gedicht presenteert dat net niet past bij jouw poëtica, maar waarvan jij vermoedt dat het in jouw zone van naaste ontwikkeling ligt.

Iris (vwo 3), bij 'Bekentis' van Bart Moeyaert

Het gedicht 'Bekentenis' gaat over liefde, maar is toch anders dan andere liefdesgedichten.

Het is vaag, verwarrend, en dat maakt het mooi. De schrijver zegt elke keer iets, maar ontkent het dan. Daarna zegt hij wat hij wel bedoelt, wat eigenlijk nog 'bijzonderder' is dan wat hij eerst schreef. In de vierde strofe lijkt hij eindelijk zeker te zijn, maar dan twijfelt hij toch weer.

Ik vind het belangrijk dat een dichter iets over zijn gevoel zegt, maar dan op zo'n manier dat ik erover na moet denken. Dat gebeurt hier. Het spreekt me sowieso aan: er zit veel regelmaat in het gedicht door veel herhaling en soms wat rijm.

Het gedicht is niet vloeiend en dat maakt dat het niet helemaal bij mijn poëtica past. Ik vind het belangrijk dat een gedicht lekker loopt. In dit gedicht staat ook maar weinig poëtisch taalgebruik, dat vind ik jammer, maar de korte regels maken het toch weer tot een gedicht.

Leerlingen helpen klimmen

Een gedicht is een kunstwerk op de vierkante centimeter. De dichter gebruikt een heel kleine ruimte om heel veel te zeggen. Hij probeert, schrapt, gooit weg en vult aan, net zo lang tot elk woord, elke punt en komma en elke witregel op de goede plaats staan. [...]

In een gedicht telt dus alles mee; niet alleen de woorden en zinnen, maar ook de strofenbouw, leestekens, ritme, klank – tot aan het wit rondom de tekst. Dat maakt dat gedichten zich vaak niet makkelijk blootgeven. De meeste gedichten moet je meer dan één keer lezen en soms merk je dan dat je elke keer weer iets nieuws ontdekt. Bij sommige gedichten heb je na een tijdje het gevoel dat je ze begrijpt, terwijl andere altijd een beetje geheimzinnig of zelfs onbegrijpelijk blijven. Dat is niet erg. Muziek hoef je immers ook niet te begrijpen om erdoor geraakt te worden.

Leerlingen helpen klimmen

4. Waarom is 'ontbangt' hier een beter woord dan een bestaand woord dat ongeveer hetzelfde betekent?'
5. En 'In regel 9 staat "je ademt en leeft me". Normaal gesproken kun je alleen zeggen "ik adem"; je kunt niet iemand anders ademen. Hoe moet je deze woorden lezen denk je?'
6. Onderstreep alle andere woordgroepen die geen gewoon Nederlands zijn.
7. Wat vind je van het taalgebruik in deze tekst? Leg uit.

Je hoort me
Je redt en verstoort me
Geloof me,
Berooft me
Verstikt en verdooft me

Je ademt en leeft me
Siddert en beeft me
Vertrouwt me,
Beschouwt me als mens
En weerhoudt me
Van bozige dromen

Die op komen dagen
De eenzame vragen van eindig geluk

Met je krullen
als nacht
Hoe je praat, hoe je lacht
Hoe je stem zo dichtbij als een engel verzacht
In mijn dromen doorstromen,
Oneindige leegtes
Je remt me
Je temt me
Je roert en beweegt me

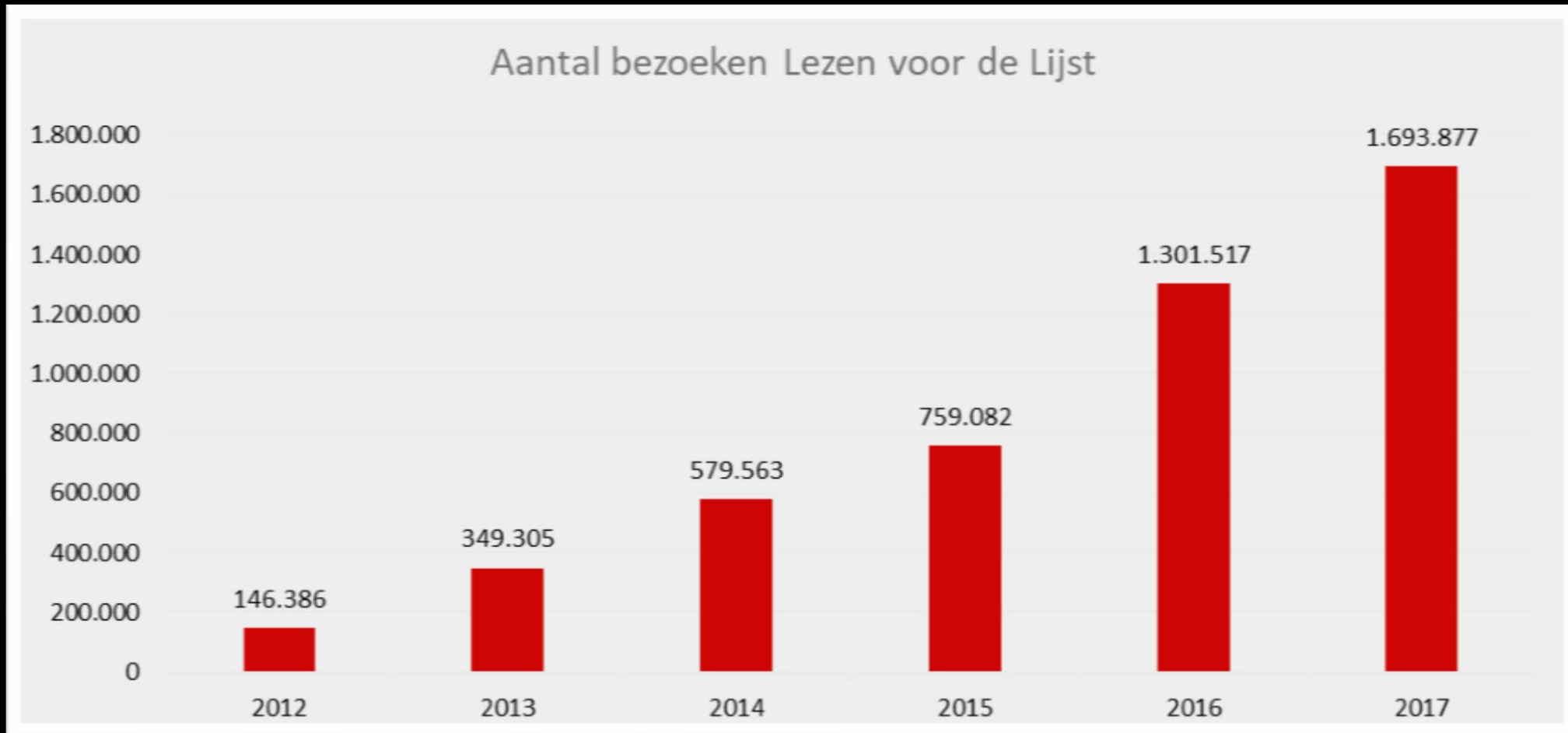
Ik mis je
Ik mis je

Axioma 3

Goed literatuuronderwijs vereist een meerjarige oriënteringsbasis waarmee leerlingen stappen in hun (literaire) ontwikkeling kunnen zetten en waarnemen.

Niets is zo motiverend voor leerlingen én docenten als vooruitgang die ze beiden kunnen waarnemen.

Aantal bezoeken ...

Axioma 4

Goed literatuuronderwijs levert voor leerlingen betekenisvolle kennis en ervaringen op en engageert hen met elkaar, de samenleving en de Nederlandstalige cultuur.

Ter overdenking

- Het structuralisme heeft het literatuuronderwijs ontzield.
- In het onderwijs laten we ons te makkelijk leiden door de vraag naar de toetsbaarheid en te weinig naar wat we écht waardevol vinden.
- Instrumenten en werkvormen die als middel zijn bedoeld, promoveren in het onderwijs heel makkelijk naar onderwijsdoel.

‘Om over na te denken’

- Wat is in oorlogstijd het verschil tussen goed en fout?
- In hoeverre is de mens in staat zichzelf en anderen werkelijk te kennen?
- Is de oorlog een voedingsbodem voor nihilisme?

Ter overdenking

- Het structuralisme heeft het literatuuronderwijs ontzield.
- In het onderwijs laten we ons te makkelijk leiden door de vraag naar de toetsbaarheid en te weinig naar wat we écht waardevol vinden.
- Instrumenten en werkvormen die als middel zijn bedoeld, promoveren in het onderwijs heel makkelijk naar onderwijsdoel.
- Een functionele benadering (hoe de schrijver het doet - verteltechniek) van het literatuuronderwijs is betekenisvoller voor leerlingen dan een structuralistische (hoe de tekst in elkaar zit – verhaalstructuur).

Literair erfgoed in Nederland

- *'Die boekenlijst is misdadig: Fuck de canon!'*
- *'Waarom gedwongen Reve, Mulisch en Hermans doorploegen? Wat heb je daaraan?'*
- *'Hoezo verplicht drie boeken van voor 1880 lezen, wie zit daar in 2016 op te wachten?'*
- *'Afschaffen, die literatuurlijst!'*

Stimuleren van cultuurhistorisch besef

1. Beschouw literatuur als onderdeel van cultuur, dus ook verbanden leggen met beeld, muziek, mode, design ...
2. Stimuleer historische reflectie over de continuïteit en discontinuïteit in de cultuurgeschiedenis door verschijnselen historiserend (contextualiserend) en actualiserend te benaderen.
3. Presenteer literatuurgeschiedenis als ideeëngeschiedenis. Beschouw literatuur en andere kunstuitingen als representaties van een bepaald mens- en wereldbeeld.

Literatuurgeschiedenis als ideeëngeschiedenis

Periode	Wereldbeeld	Idee
Middeleeuwen	Theocentrisch	God is het middelpunt van de wereld (geloof in een almachtige God)
17 ^e eeuw	Humanistisch	De mens is het middelpunt van de wereld (geloof in de mens)
18 ^e eeuw	Rationalistisch	De wereld en de mens zijn maakbaar (geloof in de rede)
19 ^e eeuw	Romantisch	De werkelijkheid moet worden doorvoeld (geloof in het gevoel)
20 ^e eeuw	Realistisch	De werkelijkheid moet zo 'realistisch' mogelijk worden weergegeven (geloof in de waarneming)
	Modernistisch	De werkelijkheid is verbrokken (geloof in verschillende werkelijkheden)
	Post-modernistisch	De werkelijkheid kan niet worden gekend, is ongrijpbaar (geloof dat alles relatief is)
21 ^e eeuw	Algoritmisch?	De werkelijkheid kunnen we zelf vormen (geloof in Big Data, Google, robots en statistiek)

Axioma 5

Literatuur is een bepaalde
vorm van taalgebruik en geen
apart vak.

Huiswerk

Bekijk deze foto en schrijf hierbij een krantenartikel óf een kort verhaal (100 woorden).

Axioma 6

Literatuuronderwijs gedijt
goed bij een
constructivistische visie op
leren en onderwijzen.

Axioma 7

With a little help from my friends

(de docent kan het niet alleen)

Docenten Nederlands zouden het gevoel moeten hebben dat ze bij de neerlandistiek horen, de *alma mater* van hun vak, en de neerlandistiek zou zich op hun beurt meer moeten realiseren dat haar wortels in het schoolvak liggen.

Tot besluit

Dank

De tekst is opgenomen in de bundel

Lectori salutem. Over de veelbelovende toekomst van het literatuuronderwijs.

GRATIS te verkrijgen bij het Expertisecentrum Vakdidactiek Noord van de Rijksuniversiteit Groningen

<https://www.rug.nl/education/lerarenopleiding/professionalisering/publicaties>

Of via t.c.h.witte@rug.nl